

УДК – 37.03 : 159.923 : 372

Самооцінка в особистісному розвитку молодшого школяра

Павло Дячук

Викладач кафедри теорії початкового навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Черкаська обл., вул. Садова 2.

Анотація

У статті виділені структурні компоненти самооцінки і описано прояв даних компонентів досліджуваної якості особистості людини. Виділені компоненти знаходяться в певному взаємозв'язку один з одним, але у той же час володіють і певною самостійністю. Вплив компонентів на розвиток особистості в цілому може змінюватися на різних етапах її становлення. В праці досліджується молодший шкільний вік.

Ключові слова

В сучасних умовах, навчальна діяльність молодших школярів потребує важливого врахування самооцінки в особистісному розвитку, структури самооцінки, її функцій.

Побудова нового гуманного, демократичного суспільства висуває на передній план проблеми, пов'язані з формуванням всебічно розвиненої особистості, здатної адекватно сприймати зміни в суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх умов. Вирішення цих проблем з необхідністю привертає увагу до таких фундаментальних утворень особистості як самооцінка [3].

В останні десятиліття в педагогічній науці можна зустріти ряд цікавих робіт із проблеми самооцінки. Інтерес до даного особистісного утворення безупинно росте. Багато цікавих думок стосовно розвитку самооцінки можна знайти у А.В. Захарової, Т.А. Каракуліної, І.С. Кона, А.І. Ліпкіної, С.Л. Рубінштейна, Г.А. Цукермана, та ін.. [4]

Психологи розглядають природу самооцінки як змінну, що відображає загальне позитивне або негативне ставлення особистості до себе. На думку К. Роджерса самооцінка є власне не стільки оцінкою, скільки стилем ставлення до себе, загальною життєвою установкою. Згідно поглядів У. Джемса самооцінка може виявлятися задоволенням або незадоволенням собою. Самозадоволення відображає високий рівень самоповаги особистості. Самоповага – важлива умова продуктивної активності особистості, яка веде до реалізації її творчого потенціалу. Така позиція не залишає у внутрішньому світі людини місця критичному ставленню до себе, незадоволеністю собою як джерелом виникнення потреби в самовдосконаленні.

Наукові положення про взаємодію вчителя й учнів в умовах сучасної школи і специфіка прояву самооцінки в навчальній діяльності молодших школярів викладені у роботах Н.А. Березовина, Т.Є. Коннікової, Т.Н. Малькової Г.І., Меднікової, К.О. Остовської, Н.А. Ханчина та ін.

В умовах навчально-виховного процесу, побудованого на принципах гуманного відношення до учнів, істотно зростає роль самооцінки як фактора, що забезпечує саморегуляцію поведінки і діяльності, зумовлює розвиток школяра.

Огляд педагогічної літератури доводить необхідність подальшого вивчення особливостей формування самооцінки молодших школярів в різних видах діяльності.

Мета: виявити сутність самооцінки структуру і функції в особистісному розвитку дитини та дидактичного забезпечення розвитку самооцінки.

Викладення основного матеріалу: Виявлення самооцінки, як вміння об'єктивно оцінювати особливості особистості і її діяльності є доволі складною проблемою.

Зміст наукових робіт вказує, що поняття «самооцінка» в розумінні деяких авторів багато в чому співпадає. В більшості досліджень самооцінка представлена як особлива галузь психічного, як центр свідомого «Я», з якою ототожнює себе особистість. Самооцінка пов'язується з рівнем домагання і

включається у структуру потреб людини. Це саморегуляція, яка визначає напрямок і рівень активності людини, його ставлення до світу, людей, самого себе і, в кінцевому результаті, вершина його досягнення.

Людське «Я» – явище історичне. Усі поняття і терміни, якими людина себе визначає, як і критерії її самооцінки відповідають конкретній культурі. Можна сказати, що поняття «самооцінка» є варіантом уявлень про людину, властивих даній культурі.

Поява поняття «самооцінка» бере свій початок далеко в минулому, тоді, коли людина вперше почала відкривати свій внутрішній світ.

Середньовічне мистецтво та філософія не фіксували увагу на своїх відмінностях від інших, вони прагнули прокласти «шлях з простору зовнішнього світу у внутрішній простір людського пізнання», «не блукай зовні, але ввійди у середину себе».

Починаючи з епохи Відродження ставлення до проблеми самопізнання і самооцінки змінилося. Леонардо да Вінчі говорив про те, що «людина є моделлю світу» і самопізнання він розглядав як компонент самовизначення.

У європейській філософії XVII – XVIII ст. самооцінка є складовою більш широкого питання про те, в чому полягає особистість. Вона цікавила філософів переважно у двох аспектах: яка цінність особистості та засіб її самореалізації.

У Декарта знаходимо, що самооцінка – абстрактний суб'єкт пізнання; у Локка – внутрішнє почуття; у Юма – сукупність самовідчуттів, які змінюють одне одного; у Фіхте – загальний суб'єкт діяльності; Кант зв'язував самооцінку з моральним ідеалом; Гегель розглядав самооцінку як підвищення від одиничного до загального; Фейєрбах відновлював у правах почуттєво-тілесну природу «Я», підкреслюючи одночасно його діалогічність; Маркс ставив індивідуальне «Я» у зв'язок з конкретним процесом життєдіяльності індивіда, а через нього – з усією сукупністю суспільних

відносин, продуктом та суб'єктом яких є індивід. «Я» ставало вузловою точкою перетворення соціального в індивідуальне та навпаки.

У працях багатьох дослідників самооцінка представлена як особистісна освіта. Існує декілька напрямків трактування природи самооцінки: самооцінка – як показник ступеню задоволення собою, самооцінка – як фіксація результату пізнання себе та ін.

У молодшому шкільному віці самооцінка формується передусім під дією навчання і залежить від оцінок учителя. В дослідженнях виявлений зв'язок самооцінки з рівнем сформованості у молодших школярів учбової і пізнавальної активності [1].

У реальному житті людини самооцінка функціонує як на свідомому, так і несвідомому рівнях. У міських та сільських дітей раннього шкільного віку вона виявляється на не свідомому рівні, і є прямим відображенням оцінок оточуючих.

Становлення самооцінки психологи пов'язують з проявом у дитини таких почуттів як компетентність, власна гідність, впевненість у собі, з розвитком потреби у знаннях. Особлива роль у формуванні самооцінки у дітей відводиться учителю.

Дитина, яка не має надійного сімейного «тилу», особливо відчуває потребу у підтримці з боку вчителя. Для того, аби почуватися комфортно і почати активну діяльність у новому шкільному житті, їй необхідно отримати від учителя саме те, що вона отримує від батьків, народжуючись на світ: любов, сприйняття і турботу з боку оточуючих. Вміння виявити до дитини терплячість і одночасно прагнути зрозуміти її та допомогти, потребує від педагога серозної душевної роботи.

Найчастіше діти з завищеною самооцінкою належать до числа тих, хто прийшов у перший клас вже вміючи читати і писати. Вони як правило претендують на особливе становище у класі, з установкою на позитиву оцінку з боку вчителя. Спільною рисою учнів із завищеною самооцінкою виступає достатньо високий рівень інтелектуального розвитку, поєднаний з

такими характерологічними властивостями, як честолюбство, впевненість у собі. [5]

Психологи розглядають самооцінку як психічну систему, яка функціонує на різних рівнях. Людина виступає для самого себе як особливий об'єкт пізнання. Пізнання себе включено в ще більш широкий процес пізнання зовнішнього світу і здійснюється у неперервному взаємовідношенні людини зі світом. Як складне психологічне явище самооцінка не може бути ізольованою від всіх інших проявів психічного життя людини: вона пов'язана з його мисленням, пам'яттю.

Аналіз шкільної практики показав, що рішення даної проблеми стикається з різноманітними труднощами, однією з яких є недостатнє наукове обґрунтування і методичне забезпечення даного питання. Практичне дослідження показало, що до даного часу у філософській, психологічній, педагогічній літературі накопичений певний досвід науково-методичних знань в галузі проблеми становлення і розвитку самооцінки.

Виходячи з аналізу в процесі проведення дослідження були виділені такі функції самооцінки:

- *орієнтаційну*, яка пояснює самооцінку як результат порівняння суцього з належним. У ситуаціях самооцінки необхідна актуалізація у свідомості дитини різних варіантів поведінки;
- *регулятивну*, яка характеризується свідомим саморегулюванням своєї поведінки в умовах, де потрібно докладати зусиль для оцінювання себе і виконуваної діяльності;
- *мотиваційну*, що включає в себе усі види спонукань: мотиви, прагнення, ідеали, цілі, усвідомлені спонукання до діяльності;
- *рефлексійну*, яка виявляється не тільки у розумінні себе але й у

пізнанні себе через оточуючих.

У науковій літературі не існує єдиних позицій щодо розгляду структури самооцінки. Спільним для окремих авторів є виділення когнітивного та емоційно-ціннісного компонентів. У результаті дослідження виявлено, що взаємодія когнітивного та емоційного компонентів можлива у таких варіантах: високий рівень розвитку когнітивного компоненту може виявлятися як і в адекватно високому задоволенні собою, так і неадекватно низькому. Але при цьому зберігається рефлексивно критичне ставлення особистості до себе.[2]

Власна самооцінка є відбитком того, як суб'єкт оцінює свої якості, вчинки, дії, здібності і можливості, які вони можуть мати як ситуативний, так і стійкий характер.

Таким чином самооцінка являє собою складний за своєю психологічною природою феномен. Вона пов'язана численними зв'язками і відношеннями з усіма психічними утвореннями особистості.

Базуючись на проведеному теоретичному дослідженні, можна запропонувати структуру, яка включає такі компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний.

В основу когнітивного компоненту покладено знання людини про себе, вони можуть бути ситуативними і стійкими, позитивними і негативними.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується позитивним ставленням до процесу самооцінювання, потребою пізнання власного "Я", його позитивних і негативних характеристик, прагненням досягати успіху в спільній діяльності. В молодших школярів у процесі самооцінки виділяють мотиви уникнення покарання, розуміння сутності процесу самооцінювання.

Практично-діяльнісний компонент включає в себе систему вмінь самооцінювання. Вони визначаються за критеріями, у відповідності до яких діти оцінюють свої позитивні і негативні якості, здібності та діяльність у групі.

Однак, становлення самооцінки в молодшому шкільному віці є менш дослідженим, ніж в дошкільному і юнацькому. З'ясовано, що самооцінка залежить від соціально-значущих обов'язків учнів в школі. Вона не завжди є об'єктивною, оскільки у процесі оцінювання, виявляючи результати власної діяльності, дитина схильна до їх переоцінки.

У маленької дитини самооцінка виявляється у відчутті власної відокремленості, коли дитина бачить обличчя матері і усвідомлює, що це – інше, «не я». Психологи називають це самовиділенням. У подальшому ця самооцінка наповнюється змістом, залежно від дорослих, від їх оцінки, успішності чи неуспішності дій дитини, загальної атмосфери навколо дитини. Все це можна привести до виникнення почуття власної цінності. Важливим завданням формування самооцінки є розвиток у дітей диференційованих, глибоких і точних знань про себе, вміння використовувати різні характеристики під час оцінювання себе, адекватно розуміти зміст оцінюваних якостей. Необхідно також вчити їх самостійно і аргументовано оцінювати свої можливості, вміння і якості, з власної точки зору та точки зору інших людей; точніше, адекватніше і стабільніше оцінювати свої знання та вміння, які проявляються у навчанні і праці. Великі можливості для формування у дитини цих здібностей представляє його діяльність, яка має творчий характер.

Водночас може у дитини змінюватися позиція по відношенню до себе: «бачення» своїх достоїнств і недоліків знімає рівень задоволення собою. Так формується обережна самооцінка як своєрідний механізм захисту, внутрішньої готовності до отримання не тільки позитивних, але й критичних оцінок. Ця внутрішня готовність підстраховує дитину, знімає емоційні бар'єри, попереджає афекти.

Недостатній розвиток знань про себе, та їх неточність роблять дитину беззахисною перед негативними зовнішніми оцінками. Вона приймає їх на віру, що іноді призводить до розвитку негативного ставлення до себе, та блокує її активність.

Формування самооцінки у молодшому шкільному віці пов'язане з включенням дитини в систематичний процес навчання. Вона ускладнюється за своїми змістом і формами у процесі спілкування з дорослими і однолітками. Молодший школяр постійно знаходиться в ситуації оцінювання всіх його дій. Це формує у нього вміння розуміти і враховувати під час самооцінювання позицію іншого, в нього з'являються реальні уявлення про свої здібності.

Отже, молодший шкільний вік сприяє формуванню самооцінки. Це пов'язано з ростом пізнавальних можливостей дитини, підвищенням її зацікавленості до себе і здатності до самоспостереження.

Зростає критичність дитини по відношенню до себе. Становлення самооцінки в цей період характеризується суперечливістю: збільшується її стійкість або вона функціонує як менш стабільна.

У визначенні основних умов формування самооцінки виділяють такі фактори: спілкування з навколишніми і власну діяльність дитини.

Визначення адекватної самооцінки залежить від зовнішньої оцінки, оцінки вчителів, батьків, однолітків. Спільна оцінка і визнає ту загальну думку про дитину, яка часто і визначає її долю.

Тому чи не краще дитині самій навчитися визначати свої можливості і оцінювати свої досягнення? Досягати адекватної самооцінки – це значить безперервно піддавати вдумливому аналізу свою роботу і її результат, свої промахи і досягнення, вчинки і відношення, мотив поведінки. Під адекватністю розуміється відповідність самооцінки реальним проявам суб'єкта. Прийнято вважати, що адекватна самооцінка – найбільш позитивна, оскільки вона є необхідною умовою розвитку особистості, а неадекватна – є причиною конфліктів як із самим собою, так і з навколишніми.

Процес самооцінювання у одних дітей проходить просто. У інших - цей процес складний та болісний. Факти можуть бути такими ж простими, але оцінюються вони з різних сторін, з врахуванням таких факторів, як успішність діяльності, емоційна атмосфера у сфері спілкування, думка інших.

Деякі діти передбачають можливість несподіваних поворотів у ситуації, змін у матеріалі і засобах діяльності.

Висновок: Історико-філософський аспект аналізу дозволяє виділити такі функції розвитку самооцінки: мотиваційну, орієнтаційну, регулятивну і рефлексивну.

Вище зазначені функції дали можливість встановити такі структурні компоненти самооцінки: когнітивний та мотиваційний. Основу когнітивного становлять знання людини про себе. Формування його зумовлюється рівнем сформованості у суб'єкта гностичних здібностей. Мотиваційний компонент, характеризується позитивним ставленням до дії процесу самооцінки, передбачає систему самооцінювання і характеризується здатністю дитини диференціювати ознаки своїх позитивних і негативних рис характеру.

Дослідження не охоплює всієї проблеми розвитку самооцінки у молодших школярів. Питання вивчення резервів усіх навчальних предметів початкової школи для стимулювання самооцінки особистості молодшого школяра складе теми майбутніх праць.

Література

1. Бех І. Д. Справедливість – несправедливість у міжособистісних взаєминах І. Д. Бех // Світ виховання. – 2006. – № 3 (16). – С. 8–10.
2. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентністний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. Овчарук О. В. – К., 2001. – 111 с.
3. Меднікова Г.І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.01/Меднікова Ганна Ігорівна. – Одеса, 2002. -194 с.
4. Рубинштейн С. Л. Мышление / С. Л. Рубинштейн // Основы общей психологии : учебник / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – С. 309–

5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-тів / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

Самооценка в личностном развитии младшего школьника

Павел Дячук

Преподаватель кафедры теории начального обучения
Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины
г. Умань, Черкасская обл., ул. Садовая 2.

В статье выделены структурные компоненты самооценки и описано проявление данных компонентов исследуемой личности человека. Выделенные компоненты находятся в определенной взаимосвязи и в то же время определяются самостоятельно. Влияние компонентов на развитие личности в целом может измениться на различных этапах ее становления.

Исходя из результатов проведенных исследований, были выделены функции самооценки: *ориентационная*, которая объясняет самооценку как результат сравнения себя с окружающими; *регулятивная*, которая характеризуется сознательным саморегулированием своего поведения в условиях, где нужно приложить усилия для оценивания себя и производимых действий; мотивационную, которая включает в себя все виды побуждений: мотивы, стремление, идеалы, цели, осознанные побуждения к деятельности; *рефлексивная*, которая проявляется не только в понимании себя но и в познании себя через окружающих.

Dyachuk P. V.

P. Tychyna Uman State Pedagogical University.

2 Sadova St., Uman, Cherkassy Region

SELF-ASSESSMENT IN THE PRIMARY SCHOOL PUPILS' PERSONAL DEVELOPMENT

The article distinguishes the structural components of self-appraisal and describes the manifestation of person's researched feature components. The above – mentioned components are in a certain interrelation with each other, but they nevertheless are independent to some extent. The components influence on personality development can be changeable at different stages of its growth. The given work surveys junior school age only.

The system of forming junior schoolchildren's self-appraisal in the process of their study under modern conditions presupposed the knowledge of self-appraisal essence, its structure and functions in schoolchildren's personality development.

Criteria for the selection of self-assessment developmental levels: motivational and axiological component (need for self-assessment activities, an interest in self-assessment activities); a cognitive component (primary school pupils' skills level of self-assessment, an availability of standards knowledge with which the activity and its result are compared and estimated); an active and practical component (an awareness of different ways of self-assessment, a capacity to developed differentiated self-assessment) are presented.